

УДК 343.97:343.61

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.31>

ДЕТЕРМІНАЦІЙНА АРХІТЕКТУРА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ЗУМОВЛЕНА ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ

Руфанова В.М.,
кандидат юридичних наук, доцент
слідчий-криміналіст слідчого управління ГУНП
в Дніпропетровській області
viktoria-dn@ukr.net

Руфанова В.М. Детермінаційна архітектура домашнього насильства, зумовлена збройним конфліктом.

У статті авторкою аналізуються детермінанти, які впливають на кримінологічні показники домашнього насильства, і, які актуалізувалися після початку збройного конфлікту. Так, впливає на стан домашнього насильства те, що потерпілі обмежені в пересуванні; у зв'язку з вимушеною зміною місця проживання, потерпілі не знають до кого звернутися за допомогою; матеріальна та фізична залежність від кривдника особливо загострилася в період збройного конфлікту; постраждалим, які залишилися на окупованій території, нікуди звернутися за допомогою; постраждалі-жінки помилково вважають, що поліція перевантажена під час воєнного стану та не повідомляють про випадки домашнього насильства.

В період збройного конфлікту значна кількість кривдників перебувають на службі в територіальній обороні та Збройних Силах України, що унеможливило процес притягнення їх до відповідальності; кривдникам – внутрішньо переміщеним особам не можливо виписати обмежувальний припис, оскільки тоді йому не буде де жити; кривдники-внутрішньо переміщені особи не перебувають на обліках як кривдники в територіальних органах Національної поліції України; кривдники, які служать в територіальній обороні та Збройних Силах України мають при собі зброю та погрожують її застосуванням при вчиненні домашнього насильства; притулки для потерпілих від домашнього насильства використовуються для забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, в наслідок цього, відсутні місця для жінок, яких потрібно ізолювати від кривдника та надати прилисток, тощо. Нові детермінуючі обставини значно вплинули на загальну картину запобігання та протидії домашньому насильству. В наслідок вищезазначених факторів, у майбутньому слід очікувати зростання випадків домашнього насильства. Тому, вже сьогодні, надзвичайно актуальним є впровадження підходу, орієнтованого на постраждалу особу. Кожен працівник поліції, прокурор, суддя, які мають справу з домашнім насильством, окрім врахування правових рамок, повинні пропускати матеріали справи через фільтри людяності, справедливості, гуманності та поваги до гідності кожної особи.

Ключові слова: насильство, домашнє насильство, гендерно зумовлене насильство, гендерна рівність, права людини, збройний конфлікт

Rufanova V.M. Deterministic architecture of domestic violence caused by armed conflict.

In the article, the author analyzes the determinants that influence the criminological indicators of domestic violence, and which were actualized after the beginning of the armed conflict. Yes, the fact that the victims are limited in movement contributes to the state of domestic violence; in connection with the forced change of place of residence, the victims have no one to turn to for help; material and physical dependence on the offender became especially acute during the armed conflict; victims who remained in the occupied territory have nowhere to turn for help; female victims mistakenly believe that the police are overworked during martial law and do not report cases of domestic violence.

During the armed conflict, a significant number of offenders serve in the territorial defense and Armed Forces of Ukraine, which makes the process of bringing them to justice impossible; it is not possible to issue a restraining order to offenders - internally displaced persons, because then he will have nowhere to live; offenders-internally displaced persons are not registered as offenders in the territorial bodies of the National

Police of Ukraine; offenders who serve in the territorial defense and the Armed Forces of Ukraine carry weapons and threaten to use them when committing domestic violence; shelters for victims of domestic violence are used to provide housing for internally displaced persons, as a result, there are no places for women who need to be isolated from the abuser and provided with a stipend, etc. New determining circumstances affected the general picture of prevention and countermeasures against domestic violence. As a result of the above-mentioned factors, we should expect an increase in cases of domestic violence in the future. Therefore, even today, the implementation of an approach focused on the affected person is extremely relevant. Every police officer, prosecutor, judge who deals with domestic violence, in addition to taking into account the legal framework, must pass the case materials through the filters of humanity, justice, humanity and respect for the dignity of each person

Key words: violence, domestic violence, gender-based violence, gender equality, human rights, armed conflict.

Постановка проблеми. 20 червня 2022 р. Верховною Радою України була ратифікована Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Чинності документ набув з 1 листопада 2022 р.

Стамбульська конвенція має ключове значення в системі нормативно-правових актів, які утворюють законодавче підґрунтя для забезпечення комплексного запобігання та протидії найбільш поширеній формі гендерно зумовленого насильства – домашньому насильству. Ще до ратифікації Стамбульської конвенції, важливим рішенням з боку законодавця було доповнення Кримінального кодексу України статтею 126-1 «Домашнє насильство» [1] (2017 р.), прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII та затвердження Програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р. [2]

Вибудовуючи нормативну архітектуру запобігання та протидії домашньому насильству, складно було передбачити нові виклики, з якими зустрілося українське суспільство 24 лютого 2022 р., після початку повномасштабного вторгнення збройних сил російської федерації (далі рф) на територію незалежної та суверенної України. Не залишилась осторонь негативного впливу збройного конфлікту і сфера сімейних відносин. З'явилися нові детермінуючі обставини, що вплинули на загальну картину запобігання та протидії домашньому насильству.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема запобігання та протидії домашньому насильству завжди викликала науковий інтерес у академічній спільноті. Протягом останніх років на рівні дисертаційних досліджували явище домашнього насильства А.Блага, М. Бакаїм, О. Беспаль, О. Біловол, О. Дмиращук, К. Довгунь, Ю. Ковалик, М. Кузнецов, Н. Ліщук, Н. Лесько, У. Митник, В. Медведська, Н. Стасюк, І. Скакун, А. Шинкарчук інші. Поряд з цим, через динамічність суспільних відносин, виникають нові обставини, які потребують дослідження з метою своєчасного впливу на них як з боку громадських організацій, державних інституцій, так і уповноважених суб'єктів запобігання.

Метою статті є визначення сучасних тенденцій, обумовлених існуючим збройним конфліктом, які впливають на сучасний стан та тенденції домашнього насильства, з метою підвищення ефективності превентивної діяльності.

Виклад основного матеріалу. З'ясування сучасного стану запобігання домашньому насильству можливо за допомогою дослідження статистичних даних про даний вид кримінальних правопорушень. За офіційними даними Офісу Генерального прокурора загальна кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 126-1 КК України становить: 2019 р. – 1068, 2020 р. – 2213, 2021 р. – 2432, 2022 р. – 1498, 4 місяці 2023 р. – 863 [3]. Відповідно до Єдиного реєстру судових рішень судами України по ст. 126-1 КК у 2021 р. винесено 1496 вироків, у 2022 р. – 1261, за 4 місяці 2023 р. 587 вироків. Цифри свідчать про незначне зниження кількісних показників домашнього насильства, поряд з цим, переконані, що реальна ситуація навпаки загострилася, оскільки збройний конфлікт значно вплинув емоційно-психологічне становище осіб та життя кожного українця в цілому.

Воєнний стан, введений в Україні 24 лютого 2022 р. в результаті повномасштабного вторгнення, обумовив певні зміни в детермінаційній архітектурі домашнього насильства. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень та судових вироків дозволив виділити наступні, найбільш значимі фактори, які вплинули на динаміку домашнього насильства.

Так, факторами з боку *постраждалих осіб*, які впливають на стан домашнього насильства є наступні: 1) потерпілі обмежені в пересуванні; 2) у зв'язку з вимушеною зміною місця проживання,

потерпілим нема до кого звернутися за допомогою; 3) матеріальна та фізична залежність від кривдника; 4) постраждалим, які залишилися на окупованій території, нікуди звернутися за допомогою; 5) постраждалі-жінки помилково вважають, що поліція перевантажена під час воєнного стану та не повідомляють про випадки домашнього насильства, щоб не відволікати від більш «серйозних», на їх думку, справ; 6) відсутність свідків та не бажання ними давати свідчення, щоб не втручатися в справи чужої сім'ї; 7) часто кривдник заперечує систематичність вчинення ним домашнього насильства, як правило він дає свідчення з приводу останнього факту, який зафіксований та підтверджується працівниками поліції або медичними працівниками.

Факторами *організаційного характеру, які пов'язані з вимушеним переселенням населення України* є наступні: 1) значна кількість кривдників перебувають на службі в територіальній обороні та Збройних Силах України, що унеможлиблює процес притягнення їх до відповідальності; 2) кривдникам – внутрішньо переміщеним особам (далі ВПО) не можливо виписати обмежувальний припис, оскільки тоді йому не буде де жити; 3) кривдники-ВПО не перебувають на обліках як кривдники в територіальних органах Національної поліції України; 4) кривдники, які служать в територіальній обороні та Збройних Силах України мають при собі зброю та погрожують її застосуванням при вчиненні домашнього насильства; 5) притулки для потерпілих від домашнього насильства використовується для забезпечення житлом ВПО, в наслідок цього, відсутні місця для жінок, яких потрібно ізолювати від кривдника та надати прихисток.

Проблеми в діяльності правоохоронних органів є такі:

1) Відсутність механізму реагування на випадки психологічного насильства, яке реалізується у формі погроз кривдником, який приймає участь у бойових діях, жінці, яка перебуває у безпечному місці (за кордоном). Розслідування таких випадків викликає багато проблем, оскільки проведення слідчих дій та експертиз на території іншої країни ускладнено.

2) Складнощі в доказуванні психологічного насильства у формі психологічного страждання та розладів здоров'я. Досить важко встановити зв'язок між діями кривдника та емоційною залежністю потерпілої та погіршенням якості її життя. За таких умов обов'язково слід призначати психолого-психіатричну експертизу. Однак, з урахуванням завантаженості експертів та термінів проведення експертизи, розслідування кримінального провадження значно затягується. Також, як правило, для проведення експертизи потрібно стаціонарне знаходження в лікарні, від чого потерпілі відмовляються. Поряд з цим, за відсутності результатів експертизи, прокурори ч відмовляються в оголошенні підозри, аргументуючи тим, що наявність рішення по ст. 173-1 КУПАП не забезпечує достатність доказів для оголошення підозри по ст. 126-1 КК України.

3) Поширеною є практика закриття кримінальних проваджень на підставі ст. 284 КПК за відсутності ознак систематичності, хоча в матеріалах кримінального провадження присутні документи, які підтверджують наявність систематичності в діях кривдника (записи в журналі електронних звернень, протоколи про вчинення адміністративних правопорушень по ст. 173-1 КУПАП, тощо).

Щодо ознаки «систематичності», не дивно, що на практиці відсутній єдиний підхід. В наукових колах також відсутнє єдине розуміння останньої. Так, на думку О. Дудорова та М. Хавронюка, систематичність являє собою не повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеню агресивності кожного окремого діяння, так і від їхньої кількості» [4, с. 78]. В свою чергу, М. Бажанов акцентує увагу на кількісній складовій, зазначаючи, що систематичність означає вчинення діяння більше ніж двічі (тобто три й більше), якщо протиправні дії є вираженням певної негативної тенденції в поведінці винуватої особи [5, с. 56].

Верховний Суд у своїй постанові від 25.02.2021 р. у справі № 583/3295/19, вказав, що «словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» описує діяння. Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм (фізичного, психологічного чи економічного) *втретє*, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази» [6].

4) Відсутній єдиний підхід до заповнення даних в Єдиному реєстрі досудових розслідувань. Так, зокрема, не завжди фіксують дитину, яка стала свідком домашнього насильства, як постраждалу осо-

бу. Не поодинокі випадки, коли слідчий, заповнюючи відомості в Єдиний реєстр досудових розслідувань не робить відмітку, що злочин, пов'язаний з домашнім насильством.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що проблема домашнього насильства залишається болючим явищем для нашої країни. Збройний конфлікт обумовив специфіку детермінаційного комплексу домашнього насильства та певною мірою вплинув на тенденції розвитку явища (зміна географії в наслідок вимушеного переміщення людей, відсутність законодавчих механізмів відслідкувати місцезнаходження кривдників через окупацію територій України, несення служби кривдниками в ЗСУ, соціальна напруженість в суспільстві, психологічне виснаження людей, відсутність єдиного підходу до реагування на випадки домашнього насильства з боку поліції, прокуратури та суду).

Поряд з цим, варто усвідомлювати, що в наслідок вищезазначених факторів, слід очікувати зростання випадків домашнього насильства в майбутньому. Саме тому, вже сьогодні, надзвичайно актуальним є впровадження підходу, орієнтованого на постраждалу особу. Кожен працівник поліції, прокурор, суддя, які мають справу з домашнім насильством, окрім врахування правових рамок, повинні пропускати матеріали справи через фільтри людяності, справедливості, гуманності та поваги до гідності кожної особи.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Закон України від 06.12.2017 р № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>.
2. Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#n16/>.
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2019, 2020, 2021, 2022, 2023 рр. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2/>.
4. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. С. 78.
5. Бажанов М.И. Множественность преступлений в уголовном праве Украины. Харьков: Право, 2000. С. 56.
6. Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 25 лютого 2021 р. Справа No 583/3295/19 Номер провадження в апеляційному суді 11-кп/816/627/20 Провадження No 51-6189 км 20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443?fbclid=IwAR2aJUinLcZMpX3XOCaHPmcurEyFAyXpQfYTVUW7O7nklrhO-09QsLXytyug>.